

Tisztelt szerkesztőség!

Igen figyelemreméltó kérdést vet fel Herédi Gusztáv a *Korunk* legújabb számában (*Véleményem szerint...* 1978. 10.). Kétnyelvűségünk következményeként sok új szín jelenik meg művelődésünk minden területén, de ugyanakkor, mintegy természetes következményként, egyre fokozódó, sajátos nyelvromlásnak is a tanúi vagyunk. Nemtudásból, kényelemszeretéből, nemtörődömségből és talán még felderítésre váró sok egyéb ok miatt egyszerűen nem használjuk a román szavak magyar megfelelőjét, s vagy változatlanul építjük be mindennapi beszédünkbe az eredeti román kifejezéseket, vagy pedig tükörfordítást rögtönzünk, s olyan szavakat és kifejezéseket gyártunk, amelyek nem léteznek a magyar nyelvben, s így értelmük sincsen. E szavakat és kifejezéseket némi gondolkodás után csak a románul tudó magyar ember érti meg, miután (magában, csendesen) „visszafordítja” románra. Nyelvromlás és nyelvi egység bomlása egy csapásra. Valóban könnyűszerrel lehet hosszú listát összeállítani e ficamokból, nekem is van egy ilyen, némileg sajátos jegyzékem, ui. a napisajtóban megjelent, nyomtatott szövegekből állítottam össze. S ez kétszeresen is meggondolkoztató, azt jelenti: a romlás nagymértékű, már nyomtatásban is terjed. A teljesen értelmetlen tükörfordítás gyöngyszemeként (vagy inkább romlott gyümölcszeként?) tartom számon a „tűzváltás” (=schimb de focuri) kinszót („újból tűzváltás volt Libanonban”), amelynek az égvilágon semmi értelme, s amely országos napilapokban (*Előre*) az apróbetűs sorok közül nemrég öklömnyi címszóvá küzdötte fel magát. Tehette, mert amíg kicsi volt, senki sem csapta agyon.

Hogy a kolozsvári 18-as autóbust *felfüggesztették* — erre már reagáltak. Súlyosabb a helyzet, ha a kifogásolt szó hirdetésben vagy fontos közleményben lát napvilágot, s így a tájékoztatás helyett a tájékoztatatlanságot fokozza. Napilapunk hirdeti, hogy valamennyi szocialista egységet *körzetesítették* valamely orvosi rendelőhöz (*Igazság*, november 7.). Szegény beteg találja ki, hogy mi is történt, mi az, ami „folyamatba tételt”. Ugyanazon az oldalon megtudhatjuk, hogy az egyik vállalatnál téli *felszerelést* lehet beszerezni. Meleg sapkára, kesztyűre, sífelszerelésre gondoltam, de a részletezett felsorolásból kitűnt, hogy téli felszerelésen ez alkalommal cement, gipsz, forgácslemez, betonvas, táblaüveg stb. értendő. De hát lehet ezt érteni? Nyelvművelő rovataink nem vesznek tudomást e betegségről, s rendszerint más nyavalyára kínálják az enyhülést. Igen érdekes és rendkívül tanulságos pl. a régi bíraskodás nyelvi nyomairól olvasni (*Igazság*, október 29.), de itt és most hasznosabb lenne a mai nyelvi önbíraskodás kétségtelen tényeit boncolgatni. Olykor a nyelvművelő cikkel azonos lapról lehet begyűjteni az említett listára kínálgató szavakat. Az idézett cikk szomszédságában is a tudósítás: a *repülőjára ára* menetdíj vagy viteldíj helyett. Mit is értenénk egy repülőjára árán? És így tovább.

Nem térek ki a teljesen kifogástalan szavakból összeállított, teljesen értelmetlen fogalmazványokra, vagy az élőbeszéd hasonló kiejtési hibáira. Felfigyeltem, hogy olykor a rádió adásaiban is nagyon lerövidülnek a hosszú magán- és mássalhangzók. (A minap: Sütő, a lehető legrovidebb ő-vel, gyakorolnom kellett, amíg sikerült.) Inkább a „mi a teendő” kérdésével kapcsolatban szeretnék néhány ötletet felvetni. E kóros tüneteket mindenekelőtt a nyomtatott betűk birodalmában kellene megszüntetni. Itt a legszembeötlőbb a hiba, a legkárosabb, de talán a legkönyvebb a kiküszöbölése is. Mindössze fokozott figyelmességre volna szükség. Célszerű lehetne továbbá egy amolyan „Mondhatta volna szebben” című nyelvművelő rovat indítása, amelynek keretében ezeket a szörnyszülötteket elemeznék, s megadnák a helyes magyar kifejezéseket. Néhány szavas szöveget is lehetne közölni, valahogy így: punga — zacskó; proces verbal — jegyzőkönyv, és így tovább. Vannak biztató jelek is: örömmel olvastam *A Hét* legfrissebb számában (november 10.) a közgazdasági nyelvhasználatban kapcsolatban felvetett kérdéseket. Így is van rendjén, a takarítást kezdje el mindenki a saját portáján.

Tisztelettel:

Kékedy László

A szik vagy szék ősjelentései

A tojásnak szikja van, parasztosan székja. Van szikja a virágnak, karalábénak, káposztának is. A virág „megvakul“, a karalábé, káposzta megrothad, levelei nem borulnak össze, ha székjába göröngy kerül. A kukoricaszemnek is van székja, s ha az fekete, nem eszi a csirke. A szik vagy szék tehát a legértékesebb része a tojásnak, növénynek. A tojásnak a sárgája, a magja, a növénynek szintén a magva, a csirája.

A finn nyelvben is ugyanebben az értelemben van meg a szik—szék fogalomköre: *siiitä* = megfogamzik, fogantatik, de már ragozott alakjában felveszi a magyar szikhez hasonló hangalakját: joga *sikisi* Pyhästä (ki fogantaték Szentlélektől); *sikiö* = magzat, fajzat; *sikiüin* = magház. Aki finnül kezd tanulni Papp István nyelvtankönyvéből, mindjárt a leckék elején talál egy ilyen közmondást: Oma maa mansikka, muu maa mustikka (szó szerint: Saját hazánk szamóca, más ország fekete áfonya). A *mansikka* második tagja bogó, eper jelentésű, és egy a magyar szikkel, a *mustikkának* szerintem szintén *sikka* volt az ősidőkben a második tagja, csak nagyon „összekapódott“, s ezért elhomályosult összetételű lett a szó, *musta* + *sikka* (= fekete bogó, eper) lehetett eredetiben.

Ezerszer is elmondtam, az inflexió a magánhangzó megváltoztatása egy-egy szó belsejében, aminek nyomán új jelentésű szót kapunk, amely azonban az archetípus uralkodó jegyeit magában hordja. Ha nem ismerném ezt a nyelvteremtő módszert, el se hinném, hogy a *sok* határozatlan számnevünk a szik vagy szék inflexiója (vagy fordítva), s ősjelentésében *Kalevala*-tojást, világokat termő magot, azaz-hogy csillagot jelent. Mind a török fajú, mind finnugor őseink a végtelen mennyiséget csillagnévvel jelölték: tenger, mind, szám, összes. Épp azért lett határozatlan számnév a *sok*, mert csillagnév volt. Finnül *sok*, számos, bőséges = *paljo* vagy *paljo*. Ez a *paljo* azt is jelenti: égés, tűz, fény (vagyis: csillag). Ebből származott — ezt Hunfalvy Pál vette észre — a magyar falu szó. Ezt meglátta Hunfalvy, de azt már nem, hogy miért jelenti a *paljo* a sokaságot a finnben és a vogulban, a falut meg a magyarban.

A finnben *sokat* jelentő szó még a *moni*, ami az eredetileg tojást jelentő *muná*-ból származik. A muna magyar megfelelője a *mony*, ennek az inflexiója a: menny. Mennyrország = tojások országa, végső soron a csillagok világa. (Így örzi a magyar képzelet és nyelv a *Kalevala* teremtésmondáját, amely szerint a világ, a nap és a hold meg az ég felhője széttört kacsatojásból keletkezett.) A finn *moni* tehát, amint a muna, *mony*, menny és a *Kalevala* teremtésmondájának összevetéséből kikövetkeztethetjük, szintén csillagnévvel jelöli a megszámlálhatatlan mennyiséget, akárcsak a magyar *sok*.

A képzők, ragok és jelek a magyar nyelvészet legizgatóbb kérdései. Önálló szavak voltak valamikor. Vajon milyen lehetett a teljes hangalakjuk, és mi lehetett az ősjelentésük? A *sok* hangzót változtatós alakja a -ság, -ség gyűjtőképzőnk. Ez is, mint minden megnyilvánulása nyelvünk géniuszának, nagyon logikus. A csillagnév hozzáadásával a szó többessé vált. A szót először többessé kellett tenni, hogy értelme általános jellegűvé váljék. Gombocz Zoltán a -ság, -ség képzőt valami *lélek* jelentésű finnugor szónak gondolja. Ő írja, hogy Budenz egy *ido* jelentésű szóból származtatja, s szerinte ez elfogadhatatlan. Nahát, az ő sejtése, gondolata is elfogadhatatlan — szerintem. Budenz is, ő is megegyeznek abban, hogy -ság, -ség képzőnket először a nomen abstractumok képzőjének hiszik. Én ezt nem hiszem. Azt írja Gombocz, hogy a XIV. századból való *Königsbergi töredékben* még több esetben külön van írva. Még önálló szóként szerepel.

Együttal már a kutyát is heréljük ki. Gombocz és Budenz után hadd jöjjön Hajdú Péter, vagyis az: honnan ered a finnugor -t és a magyar-lapp -k többesjel? Azt írja Hajdú Péter a *Finnugor népek és nyelvek* című könyvében: „Az anyanyelv többes szám -t jelét számos finnugor nyelv örzi (vö.: finn kala 'hal', kalat 'halak'; manysi lu 'ló', lüt 'lovak'; mordvin tolga 'toll', tolgat 'tollak' stb.). A magyarban e jel megfelelője nincsen meg, ami pedig eredetét illeti, az egyelőre olyan rejtély, amelyet az évezredek távlatából megfejtani még nem lehet.“

A magyarban a finnugor -t többesjelnek — ismétlem — éppen a -k a megfelelője. Csak nem hangtani, szótani-alaktani összehasonlításokat kell majd végezni a finnugor nyelvek között, annak lejár az ideje (ezt kifejtettem Helsinkiben Joki professzornak is), hanem jelentéstani összehasonlításokat, ezen is túl a finnugor népek gondolkodását kell összevetni: hogyan mutatkozik az meg nyelvükben? A magyarok a *sokat* csillagnévvel jelölték, ugyanígy a többi finnugor nép is. A szó után tették a csillagnevet, s azzal többesítették. A csillagnév idővel hozzásimult

a szóhoz, lekopott, csak a kezdőhangja maradt. Így a finn *-t* többesjel a *tähti* (= csillag) kezdőhangja. A magyar és lapp *-k* többesjel viszont a finn *kaikki* = mind, összes (ezek a magyarban csillagot jelentenek), vagy a *koko* = rakás, csomó (magyar változatai: *kuk* = elföldelt krumplicsomó, *kokas* = ütés csomója, daganata, gu-sája) szavak kezdőhangja.

Gyermekkoromban úgy ősszel, amikor a kertek alatt legeltettük az ökröket, közben ettük a káposztatorzsát. Ez a káposzta fejében levő szára, *cikája* (a finn *sikkával* majdnem egyezik hangbelileg), a *székja*.

A széknek vagy székeknek a mag, életcsira jelentése mellett van egy tágasabb jelentése is: nemcsak a káposzta torzsját, de fák törzsét, derekát is jelenti. Napjainkra már elhomályosult ez a jelentése. A szék, amire ülünk, nevével ősi múltunkba visz, amikor még fatörzsekre, tőkékre ültetünk. Mint ilyen, *szék* szavunk művelődéstörténeti emléket őriz. Az ősi házban vagy a sátorban tőkék voltak az ülőhelyek. A haditanácsban, a gyűlésekben is azokra ültek őseink. Azt mondhatná valaki: hát asztalunk nem volt, csak székünk? Mert az asztal a szláv *stolból* magyarított alak. Volt asztalunk is, de az is fatörzs, nagyobb kerek tőke volt. Gondolom, milyen fatörzsek lehettek! Arany *Családi körében* azonban még él a fatörzsnek, a tőkének, a székeknek asztal szerepe: „Kiteszik középre a nagy asztal-széket, / Arra tálalják fel az egyszerű étket.“

Ismervén immár a székeknek az ősjelentését, elképzelhetjük, hogy a „szószék“ is a templomban valamikor magasabb fatörzs, illetve tőke lehetett, de a híveknek is tőkék szolgáltak ülőhelyül, hiszen még ma is mondják: beültem a székre, vagy ahogy a feleségem mondja: Egriben a templomban, lányom, minket megillet a Szirmai-szék. Sőt, a szószék csak bevonult a templomba, még régebben, a napimádás korában a táltosok lába alatt volt a nagy tölgyfa törzsök-tőke, arról szó-lottak, hogy a nép láthassa őket. Petőfi apja „székálló legény“ volt. Micsoda vastag tőkék, tölgyfa-derekek is voltak azok a mézárszékekben, amiken vágták a húst, bárdolták a nagy csontokat! A székeknek a helységnevekben (Székesfehérvár, Maros-szék, Udvarhelyszék, Csíkszék) már átvitt értelme van. Közigazgatási egységeket jelent. És törvénykezési helyet a „törvényszék“ szavunkban. Arany is úgy írja *Török Bálint* című balladájában: „Szól a bíró nagy Isten szavával / Tizenharmad szék-ülő magával.“ A jobbágy-földesúri világban a falun is volt törvényszék, ezt hívták „úriszék“-nek. Ennek az eltörléséért küzd többek közt Kőlcsey a pozsonyi országgyűlésen. Mata János *Furulyások biztatása* című versében az úriszéket már mint a parasztság ítélő fórumát vizionálja: „Pohos papnak meg ispánnak / Kertje végén furulyáld: / »Krisztus nélkül holt bús népek / Tartanak majd úriszéket.“. A háztetők tartógerendázatát pedig fedélszéknek mondják ma is a székelyek.

A székely név eredetéről

Béla király jegyzőjének, Anonymusnak, valamint Kun László udvari papjának, Kézai Simon mesternek a krónikái óta el-elülő meg újra felcsapó hévvel folyik a vita (immár hétszáz év óta) a székelyek származásáról, nyelvéről és főleg nevük eredetéről.

Anonymus *Gesta Hungarorum*-jában Attila népének mondja őket. Kézai szerint is „a hunok maradványai“. Karácsonyi János nagyváradi katolikus püspök-történész gepidáknak, ógermánoknak, László Gyula meg legújabban avarmaradékoknak tartja őket. Voltak közben külföldi és itthoni történetírók tollán: szkíták, szicíliaiak, kunok, besenyők, elmagyarosodott románok, eszegel-bolgárok. Ők maguk ragaszkodnak a hagyományhoz: Attila hunjainak a maradványai. Egy bizonyos: Anonymus és Kézai krónikájában egyaránt világosan benne van, hogy a székelyek már a magyarok Kárpát-medencébe érkezése előtt is itt voltak. Ezt ők tréfásan úgy mondják: „Székely sz...ta a magyart.“

Nagyobb probléma mindennél a székelyek neve. Hunfalvy Pál azt állította, hogy nevük összetételből alakult: *szék-elv*, azt teszi, széken túli vagy szék-mögötti; mint az Erdély (erdő-elv) szónak jelentése is: erdön túli, erdő mögötti. Hunfalvy szerint a székely nem népnév, hanem határórt jelentő szó. Hunfalvyt az zavarta meg, hogy Nyugat-Magyarország határterületein, gyeplővidékein a besenyőket is székelyeknek nevezték. Ebből azt következtette, hogy bármilyen eredetű népfaj lehetett székely, ha határőri szolgálatot teljesített. Az igaz, hogy bármilyen eredetű népfaj lehetett székely, de nem azért, mert katonai szolgálatukra nézve határőrök voltak. Vámbéry szerint a székely név a török *sikil*-ből jön, ami azt jelenti: nemes, tiszta származású. Karácsonyi János azt állítja, hogy a székelyek a magyarok előtt vágták az erdőket, bozótokat görbe késükkel, sarlójukkal. Ezért foglalkozásuk után sichelechek lettek volna. A magyarok nevezték el őket a sarlót jelentő *sichel*-ről *széke-*

lyeknek. Melich János, nagy nyelvészünk erre így érvel: a keleti germán nyelvben, tehát a gótban és a gepidában ilyen szóalak, a sarlónak ez a neve, *sichel*, nem volt. Maga Melich nem tudja, honnan ered a székely név. Rugonfalvi Kiss István történész szerint: „Nem tudtuk, és nem is tudhatjuk megállapítani a székely szó jelentését se.”

Nem is tudhatták a székely név eredetét megfejtani sem nyelvészeink, sem történészeink mindaddig, mert nem volt kezükben a békonyító kulcs: nem ismerték azt a nyelverteremő módszert, amely a magyar szókincset kialakította, nem volt kezükben nyelvünk koordinációs rendszere, a magyar jelentéstan.

A szik vagy a szék egyszer termőcsirát, másszor csillagot, harmadszor fatörzset, negyedszer pedig, és most vagyunk itthon, embercsoportot, atyafiságot, nép-törzset, katonai alakulatot, tehát mindenképp sokaságot jelent. A szik vagy szék emberre vonatkoztatott jelentése elhalványult már a magyarban, de elevenen él a finnben. Mi a finneknek *suku-lainen* vagyunk. *Suku* = rokon, törzs. (De azért még mi is mondjuk ezt, hogy: egy törzsből eredt.)

Hunfalvy jól kapiskált, amikor a székely nevet két összetett szóból, a székből és az *elvből* származtatta. Csakhogy, amint nem tudta, miért *paljo* a sokaság a finnben, és miért *falu* a magyarban, úgy nem tudta azt sem: hogy a szék mint a székely népnév előtagja katonai csoportot (hun vagy magyar törzset) jelentett, az elv, elve, elője (eleje) pedig azt, amit ma is.

A *székely* név azt jelentette, mintha ezt mondanám: előcsapat, a derékhad előtt járó, a derékhad éle, a törzs eleje, röviden a törzs elő.

Igaza van Hunfalvynak, más népek is lehettek székelyek, de — mi utánatesz-szük — nem azért, mert határőrök voltak, hanem csak akkor kaphatták e nevet, ha előljártak az ütközetben. A *székely* azért sem jelenthetett határőrt, mert a határ-őri tevékenységük már letelepült, megállapodott életük során alakult ki.

A *székely* név tehát katonai fogalom volt, s népnévvé vált.

És most lássuk, amit a magyar jelentéstan mond nekünk a székely szó eredetéről, azt mondják-e a történelmi bizonyítékok is? Egyezik-e a kettő egymással?

Anonymus azt írja, hogy a székelyek Dél-Biharban, a Kórogy vizénél csatlakoztak Árpád vezéréhez, Ösbőhöz és Velekhez, akik csapataikkal Mén Marót bihari vezér ellen mentek. „Sőt Ösbő serege előtt első hadrendként indultak Mén Marót ellen harcba.” Majd tovább ezt olvashatjuk: „Mikor Mén Marót meghallotta, hogy Árpád vezér legjelesebb vitézei: Ösbő meg Velek erős csapattal, előljáróban a székelyekkel, ellene vonulnak, kelleténél jobban megrémült...”

A székelyek 1116-ban a csehek ellen viselt hadjáratokban szintén mint előőrsek szerepelnek; 1146-ban az osztrák hadjáratban szokás szerint a magyarok seregei előtt jártak. Ez ősi hadiszokás még 1499-ben is fennáll, élő hagyomány. Ulászló a székelyek kiváltságát megerősítvén, úgy rendelkezett, hogy ha a király kelet felé Moldva ellen harcra kél, a székelyek összes lovas és gyalog hadereje köteles a sereg előtt járni — visszatérőben pedig a király seregét hátvédül követni.

Szóval a jelentéstan bizonyítékok mellett a történelem, elsősorban Anonymus adatai is azt bizonyítják, hogy a székelyek a főhad, a törzs, régi nevén a szék előtt harcoló csapatok voltak.* Ezt bizonyítja a nevük (szék eleje > szék elő > székely), erre kötelezi őket a hagyomány és a királyi parancs. Csak Petőfi nem mondta nekik, hogy: Előre székelyek!

*Nem mondom én: előre székelyek!
Előre mentek, úgy is hős fiúk;
Ottan kíván harcolni mindenik,
Hol a csata legrémesebben zúg.
Csak nem fajult el még a székely vér,
Minden kis cseppje drága gyöngyöt ér!*

(A székelyek)

Ezzel, azt hiszem, a *székely* név megmagyarázása kielégítő. Két okból kellett foglalkoznom vele: egyszer nyelvészeti kutatásaim közben nem térhettem ki előle, másodsor személyes problémám volt, már csak azért is, mert — hogy a líra se maradjon ki — anyáról én is székely vagyok. Szülőanyám Udvarhely megyébe, Bözödújfaluba való volt.

Gellért Sándor

* A történelem tanúsága szerint a keleti lovasnépek szokása volt, hogy a hozzájuk csatlakozott más ajkú törzseket maguk előtt vetették be a csatába. (A szerk. megj.)

Népköltészet és erotika

Nyílt levél Gellért Sándorhoz

Tudom, jobban örvidenél, ha Anna-Maija válaszolna a hozzá adresszált írásaidra, költő a költőnek. Kívánom, hogy az ezer tó országában is visszhangot keltessenek érdekes tanulmányaid. Egyelőre azonban, mint megígértem, csak én válaszolok Neked, nem mindenben értve egyet az *Igaz Szóban* és a *Korunkban* közölt állításaidal. Elsősorban a magyar népdalok szexuális vonatkozású jelképeiről írt, rop-pant érdekes tanulmányodra utalok. Úgy látom, hogy valami nincs rendjén állításaid körül. Egy középkori legendáriumból idézem: az égből hullott manna „kinnek-kinek azt az ízt varázsolja ínyére, amelyre legjobban vágyakozott”. Kétségte-nül hálás vállalkozás a „szexről” értekezni. Erre mindenki felkapja a fejét. De a Te írásod azért is jó, mert nemcsak ösztönöket bizserget, hanem gondolatokat is ébreszt. Viszont jó néhány támadható felületet is hagysz okfejtéseid során.

Te költő és pedagógus vagy. Az előbbinek mozgásszabadsága kevéssé korlátozott, szabad áthágnia még a nyelvtani és a verselési szabályokat is. A tanárnak ellenben a tudomány szabályai és módszertana „köti kezét-lábát”.

A művész a valóságot esztétikai eszközökkel „tükrözi”. Jó ez a szó, mert az a bizonyos foncsorozott üveglap jócskán kicsinyít, nagyít vagy éppen torzít. Igen ám, de a népköltészet nem más, mint a néprajz fontos része. A néprajz pedig „történeti és társadalmi tudomány”, írja az értelmező kéziszótár. „Néprajzi tevékenységünkre tehát napjainkban sajátosan kétirányú munka vár — írja dr. Kós Károly a *Népismereti dolgozatok* 1976 bevezetőjében —: meg kell felelnie egyrészt a tudományos kutatás követelményeinek, másrészt a közérdeklődés növekedése által felzett kívá-nalmaknak.” Nem kétséges, a néprajz: tudomány. Olyan ismerettár, melynek rend-szerűből egy-két vetületet kiemelni veszélyes vállalkozás. A népdalból a szexualitást kielemezni vagy abba belemagyarázni ugyanvalóst kockázatos művelet. De az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a szexológia is tudomány.

Ami engem illet, nemcsak pedagógusnak tartom magam, az orvostudományt is igyekeztem szolgálni néhány évtizeden át. Mindez persze, nem jogosít fel a ki-oktatásra; megkövetlek, kedves G. S., ha ilyenek tűnne hangvételem.

De milyen joron szólok hozzá cikkeidhez? Életem során a könyvek sokaságát gyűjtöttem szekrénybe, polcra, fiókba. Elleptek, mint Goethe bűvészinását az ár. A könyvbarát értelmiségi csak a megidéző jelszót ismeri, de visszaparancsolni a bibliofília szellemeit már képtelen. Könyvespolcaimon ott sorakoznak olyanok mű-vei is, akik a népismeret jeles auktorainak számítanak, például Lükő Gábor sokat vitatott műve. A *magyar lélek formái*. A továbbiakban is szerzőket tolmácsolok alázattal, akik tudói és egyben rajongói voltak népünk művészetének. Végeredményben azt írom le, mit tanultam tőlük, s mit tudtam meg most, hogy írásod kissé megdöbbsentett, majd mélységesen elgondolkoztatott.

Nem szeretnék kicsinyesnek tűnni, de az általad használt „szexuális” nem helyénvaló kifejezés. Lükő Gábor idézett könyvében „erotikust” mond, helyesen, mert népdalaink vonatkozásában a nemi ösztön lelki, szellemi megnyilvánulásairól van szó, s nem anatómiai, élettani, tehát tágabb értelmezésű szexuális vonatkozásokról. Az erotika, érzékiség, nemiség, szexualitás és a modern „szex” okozta fogalomzavar megszüntetése nem feladatod, s egyáltalában, van-e már „tisztá víz”, amit a „pohárba önthetnének”? A „szemérem” szavunkat is óvatosabban kezelendő: már 1372-ben felbukkant az ösztönszerű tartózkodás, szégyenkezést kifejező idióma, melyből aztán kialakult a „szeméremtest” szókép és még sok más szókapcsolás.

Szabó T. Attila figyelmeztet, hogy első Újszövetség-fordítónk, Sylvester János már 1541-ben utalt bibliamagyarázó jegyzetében a magyar képesbeszédre: „Az ilyen beszéddel tele a Szentírás, melyhez hozzá kell szokni annak, az ki azt olvassa. Könnnyü kediglen hozzászokni az mű népünknek, mert nem idegen ennek az ilyen beszédnek neme. Íl [él] ilyen beszédvel naponkid való szólásában. Íl inekekben, ki-váltkippen az *viráginekek*ben mellyekben csudálhatja minden níp a magyar nípnek elmíjinek éles voltát az lelisben, melly nem egyéb, hanem magyar poézis.” (Idézet a „Haja, haja virágom” című virágénekyűjtemény bevezetőjéből.) A szimbólum szépen felöltözteti a gondolatot, hogy szemérmesen elrejtse. Népdalaink nyelve nemcsak lényegében, hanem eredendően is jelképes. Úgy tűnik, a nép mélyen a lelkébe vési a szimbólumokat. A pentatóniával együtt lappanghatott ez a finnugor

örökség is. Hadd iktassam ide Veres Péter megindító önvallomását. Egy népzene-kutató hívta meg, hogy gyűjtéséből meghallgassa a régi magyar dalok ázsiai változatait: „Amikor meghallottam tatárul azt a pászlordallamot, amelyet én mint bojtárgyerek napról napra dúdolgattam a gulya mellett, bizony mondom neked, potyogtak a könnyeim. Valami csodálatos meghatottság fogott el engem az ezerestendős hangok hallatára.”

Ha visszakanyarodok a szimboliztikához, gondolataimmal játszadoxva felötlik bennem a kérdés: mívégre keletkezett, fejlődött a jelbeszéd? A választást is megkockáztatom. Mert szép! A madár, a virág, a folyó és sok más szókép a népi stílus ékessége. A dísz, a szépséget mindig igényelte az ember a világtól való kényszerű és képmutató elfordulás középkori századaiban is. Hanem az elrejtett valóság tovább munkált a nép lelkében, mert szép köntösbe bujtatták.

A kor kérlelhetetlen ítélete szerint testi büntetés, vesszőzés, megkövezés járt a parázna, hívságos, csúf beszédért, írja Szabó T. Attila a virágénekek üldözéséről. Ebben a helyzetben a jelbeszéd cinkosok játékos összekacsintása, akik titokzatosan vonzódnak a leplezett, rejtett dolgokhoz. Erre való az elmondható és -dalolható szimbólum. (Vajon a pletykálás ösztöne nem innen ered?)

A nép ösztönösen szemérmes. László Gyula írja, hogy a keleti népek családi élete példásan tiszta volt. Annak idején a zsenge cseh és lengyel kereszténységnek sok baja akadt a többnejűséggel. A magyarság magával hozott csalárendszeré szigorú volt, s így jobbadán megfelelt az új hitre térítők kívánságának, bár a levirátus szokását keményen üldözniük kellett. Koppányt azért négyeltette fel I. István, mert a levirátus ősi jogán a Géza fejedelem halálával megözvegyült sógornőjével akart egybekelni, hogy e jogi alapon az uralkodásban is ő, a testvér, és nem a fiú (István) következze. A házasság előtti élet s a párválasztás is a sámánok varázslataitól függhetett. A mai lakodalmas népszokások olyan ceremóniák csökevényei, melyeknek semmi közülük nem lehetett a keresztény rituális gyakorlathoz. Az ősi hithez ragaszkodó néppel sok mindenben kiegyezett az egyház. A kereszténység sohasem tudta (talán nem is akarta) maradéktalanul kiszorítani a lelkekből a pogányság elemeit, szimbolikáját. Gellért püspök is kénytelen volt megengedni, hogy a keleti hitvilág életadó istenasszonya a Boldogasszony kultuszában folytatódjék. Csak a mi nyelvünk őriz mintegy hét „boldogasszonyt”: nagy, gyümölcsöltő, sarlós stb. (A szigorú erkölcs misztikus tükröződése „Szűz Mária” és sohasem Szent Mária kultusza is, mely sajátosan magyar jellegű.) Mindezt eltúrték, bár az egyház a Mária-tiszteletet szigorúan szabályozta, a 431-es, Epheszoszban tartott zsinat azt is előírta, milyenek kell Máriát ábrázolni, festeni.

Ismert, hogy a népi dalolásról is először keresztény latin forrásból értesültünk. A hittérítő Gellért velencei patricius nálunk utaztában bencés kísérijével, Walte-russzal egy este hallotta annak a nőnek a dalolását, aki kézi malmát járatta. „Wal-tere — így szól meglepve —, audis symphonia hungarorum qualiter sonat?” (Hal-lod, Walter, hogyan szól a magyarok dala?) Majd: „...riseruntque ambo de car-mine isto.” Tehát megmosolyogták mindketten az asszony dalát, mert nyilván a papok fegyelmezett, gregorián cantushoz szokott fülének teljesen idegen volt a pentaton hangsor.

Az ötfokú dallamok Vikár, Bartók, Kodály és mások igyekezete folytán még megmentődtek, de a népdalok szövegei terén roppant nagyok a veszteségeink, hi-szen az évszázadok folyamán a történelem csapásain kívül tudatosan is szüntelenül irtották őket. A XI. és XII. században intézményesen üldözték az igricek, regösök ősi, keleti énekeit, a nép ajkán felhangzott dalokat. Volt elég fantáziát foglalkoztató szent legenda, amivel kiszoríthatták a „pogány” epikus költeményeket. Anonymus és társai csak azt és annyit tartottak, mentettek meg az utókor számára, amennyi az Árpád-ház és a későbbi uralkodók dinasztikus érdekeinek megfelelt. Ismertté vált, hogy a rovásírást is üldözték, irtották mint „a sátn eszközt”. A későbbi századokban még a reformáció idején is megvetették a „tisztátalan szerelemről szóló pajkos éneket, a fajtalan lutrikános [szemérmetlen] fűzfapoóták szemtelen beszédit, a hívságos, csúf és trágár beszédet, a lator dúdolást”.

Amit a pogány kultúrából ismerünk, gyér történelmi adatokból és az ősi szó-kincs vizsgálatából tudták kikövetkeztetni. A X. és XI. században lejártszódot kult-ikus váltás és válság nyomán helyrehozhatatlan törés állt be hagyományaink foly-tonosságában. De vajon a szimbólumok köntösével, jelképes beszéddel elrejtett dol-gok, fogalmak érthetők-e a mai, igényeit sűrűn változtató, civilizációtól elszikkadt lélek számára?

A szimbólumfejtők lázasan kutatva óhatatlanul túlzásba eshetnek. A veszélyre már Lükő Gábor figyelmeztetett 1942-ben: „Eddig úgy tudtuk, hogy népköltésze-tünk lírai termése teljes egészében a szerelemről szól. Igaz is ez, de csak fele a teljes igazságnak. Népköltészetünk és babonás hitvilágunk szimbólumai valóban

erotikus jellegűek, de nem merülnek ki az erotikában.“ Főleg az ilyen jellegű vagy annak vélt jelképek elemzésekor kellene megszívlelni az előttünk járók intelmeit. Megintcsak idézek. A szemérem éppoly jellegzetes vonása népünknek, mint az indulat (Féja Géza); Örök mintaképünknek, Arany Jánosnak lírájából szerénység miatt vagy szeméremből hiányoznak a szerelmes versek (Benedek Marcell); A népdal mindig szerfelett szemérmes, nem ejt még durva szót sem (Illyés Gyula); A nép ajkán egyszerűen és gyöngéden szép az igazi szerelem szemérmes hangja, nem rajongó-nyafogó ömlengés (Veres Péter). A nép érzékisége oly szemérmes, oly finom és izléses, hogy a görögöké és franciáké sem különb. Íme, folytatja Veres Péter:

*Jaj be fázom egy ümögbe [ingben],
Takarj rózsám a szűrődbe,
A szűrőmnek nagy az ára,
Nem takarlak be hiába.*

Jó néhány oldalt teleírtam, de cikkedhez érdemben még nem is szóltam hozzá. Elsőként a versek leginkább félreismerhető kezdő mondatára utalok. A Téged megihlető Lükő Gábort idézem: „Népköltészetünk szimbólumai nem merülnek ki az erotikában, és végső fokon nem is magyarázhatók meg abból.“ De ami látszólag szimbólum, azt sem mindig a képletes beszéd helyezi az első sorokba. Jellegzetes, hogy valami egyszerű természeti kép indít, afféle húrhangolás, torokkösztörülés, hogy utána rögtön felcsapjon a mesterteljesítmény (Illyés Gyula megállapítása). Ilyen hangulatba lendítő a „lapi, lapi, cserelapi“ vagy a román „foaie verde de...“ Ismeretes, hogy a szimbólumok, képek ide-oda vándorolnak népek és tájegységek között. Lészpeden gyűjtött balladái hangvételű csángó dalra bukkantam egy könyvben, mely keserűsége, bánatra készít elő első sorával:

*Fehér üröm, fekete nád,
Verd meg isten azt az anyát.*

(Faragó József és Jagamas János gyűjtése)

Folyóink is nagy számban találhatók a szóképekben. Nem hiszem, mert képzelenségnek vélem, hogy a Tisza pontosan a női szeméremtestet jelképezi, de Lükő sem utal erre. Szerinte azért szállott a víz közepébe a hattyú az általad elsőként idézett rigmusban, hogy be ne sározza a lábát a parton. Hogy természeti képnek érezte a természetes népet, az kiténik abból a változatból, amelyet Lükő idéz:

*A Tiszának a két partja be sáros,
Közepibe fehér hattyú leszállott,
Két szárnyával széjjel csapta a vizet,
Mos' tudom mán, hogy a babám nem szeret.*

Nem értem, elképzelhetetlen számomra, miért gondolod, hogy a „márványkőből van a Tisza feneke“ a szüzességet fejezi ki, és mint kiemeled, „milyen szépen“.

Lükő tartózkodóbb, mint Te, kedves G. S., szerinte a *Hej halászok, halászok* kezdetű nóta csongrádi variánsa „minden hátsó gondolat nélkül említi a halat“. Állítása annál inkább helytálló, mert ő „petrezselyemgyökeret“ említ, és nem a lutrikános „szerelemgyökeret“, ami több, mint szimbólum, inkább jól érthető, nem éppen izléses metafora.

Az uborkára kapott róka jelképezné a liliomtiprást? Vajon nem erőltetett az állításod? Bizonyos életkor- és térbeli aránytalanságra utalna az a járom, mely Neked, mint írod, gondot okozott? Olvasom, hogy lézpedi csángók így fújták:

*Kicsi ökör, nagy a járom,
Be szép leány ez a három.*

Vajon nem kellene figyelembe venni, hogy milyen könnyedén cseng össze a járommal a három, a párom, a várom? Erotikát sejteni, mikor a népi költő mindössze a könnyű rímeltetés csabításának engedett? Vajon nem azonos a magyarázata a következő népi rigmusnak:

*Kútágasra szállott a sas,
Engem rózsám ne csalogass.*

De az utolsónak közölt versszakot sem úgy értelmezem mint Te:

*Kicsi tulok, nagy a szarva,
Nem fér be az istállóba.
Le kell a szarvából vágni,
A rózsámtól meg kell válni.*

A válasz oka itt sem az aránytalanság s valamelyes abszurd öncsonkítás szükségessége. A népi verselésben sok az ilyen merész fordulat, a gondolatmenet hirtelen törése, a három soros, természetből vett kép után elpanaszolja a bánatát a nép ismeretlen poétája.

Említet a fügét mint szexuális jelképet. A fügefalevélnék azonban szerinted sebgyógyító hatása is volna. Érdekelt a kérdés, utánanézttem. A füge levele nem szerepel a népi gyógynövények hosszú listáján. Mint szimbólumnak évezredek múltja van. Nem leltem annak magyarázatát, miért takarják éppen fügefalevélnel a görög szobrászok alakjait nemi szerveit, bár ennek valóban jelképes értelme lehetett. A bibliai szövegekben, miként szimbólumkutatók állítják, a sokmagvú *Ficus carica* Izrael népét jelképezné, melynek sokasodnia kell (lásd a tenger fővényéhez való hasonlítást). A fügefa a kegyelem szimbólumaként is felbukkan a középkorban. Déli vidékeken a tudás fájaként is ábrázolták a festők. De a „fügét mutat“ Európa-szerzte ismert mondása és mutogatása valóban nem mentes az erotikus (vagy talán itt jobb a „szexuális“) tartalomtól. Középkoraink szóhasználati sablonja volt egykoron, hogy „már a régi görögök és rómaiak...“ Hát igen, ők már ismerték ezt a szólásmondást. Később Rabelais feldolgozott egy, a mai fülnek durván hangzó anekdotát: Rótszakállú Frigyes azzal büntette meg Milánó polgárait, hogy a szamar alfeléből szájjal vegyék ki az oda rejtett fügét. Az ögörögök számára a füge szónak, akárcsak a mai olaszoknak a „fica“, a női szeméremtest is a jelentése. Olaszul a füge jelentése tulajdonképpen „figa“. E jelképet az sem homályosította el, hogy a gyümölcs nevét a XVI. századtól kezdve figo vagy fico, tehát hímnemű alakban kezdték használni a félreértést elkerülendő.

Valahol megírhatnád, kedves G.S., egykoron némi kultúrtörténeti értéke is lehet, hogy a húszas évek elején, mikor még alapos latintanítás folyt a középiskolákban, egy-egy „üldözött“ pajkos szöveget deáku énekelünk el, hogy tudálékosan elrejtjük pl. az alábbi, félre nem érthető csábszavakat:

*Nyomd meg a gombot,
Tudod mit ígértél,
Amikor a kútnál
Vizet meritettél.*

Ösztönösen tettük, s nem azoknak a középkori kóbor diákoknak és szökött szerzeteseknek példáját követve, akiknek lutrikános szövegeiből összeállott az Orff által megzenésített *Carmina burana* kantáta.

Mindenki jó szolgálatot tesz, ha gondosan összesepri a népművészet egykoron dúsan terített asztaláról a megmaradt morzsákat. Te is értékes munkát végzel, ha ilyen módon folytatod azt, amit elkezdted a folklór vagy a szövegtés terén. Végredményben ez a biztatás csendül ki bírálva-elismerő soraimból is.

Üdvözlettel, nagyrabecsüléssel:

Dóczy Pál

Jegyzetek egy szülőcsoportról

A gyermekpszichológiai rendelőben felnöttek ülnek. Kis gyermekszékeken és a váróból behozott fotelokban, kört alakítva ülünk. A beszélgetés látszólag alkalmi témák körül folyik, spontán hozzászólásokkal. A megnyilatkozók mind gyermekekről, a velük adódó nehézségekről szólnak. Gyakran egy-egy konkrét nevelési helyzetet, rendszerint kudarcos szülői kezdeményezést ismerünk meg. Aki mesél, természetesen átéli, ami vele történt, ezért plasztikusan elevenedik meg a közelmúlt egy-egy kínos élménye. A többiek figyelmesen hallgatnak, belekérdeznek, vitatkoznak. Ők is szülők, szinte törvényszerűen ellenpontoszódnak az iménti szülőkeservek.

Gyermekek szólalnak meg, illetve szempontjaik, motívumaik egy másik, sosem látott anya vagy apa szájából.

Az ülések másfél órásk, egy-egy ilyen együttlét a következő hétre is átsugározta némi toleranciát. Szükség is van rá. A türeklésség az, amiből nekünk, felnőtteknek kevés marad a napi munka és a sokféle társadalmi követelmény mellett. A velünk szemben támasztott igények egyre nőnek, mind kevesebb marad belőlünk gyermekeink számára. Figyelmetlenebbek és ezért értetlenebbek, sőt keményebbek vagyunk velük szemben. Sokszor előfordul, hogy az ilyen csoportos beszélgetéseken elhangzott történetekben a másik szülő, akit nem terhel indulat, meglátja, hogy elhamarkodott volt az ítélet, vagy nem vettük tekintetbe a gyermek szempontjait.

Ahány család, mind más és más, a hasonlóságok mégis átütnek. Egyik házaspár elmondja, hogy náluk a nagymama rontja el a gyermeket. Elmeséli, hogy a nagymama (aki velük él) evésben, szófogadásban más normákat állít, mint ők, és ha nem tetszik, akkor „választhatnak más életmódot“. Egy másik elmondja, hogy a nagymama peres viszonyban van velük, családi veszekedéseik néha verekedésig fajultak. Megtorlásokra ő nem engedi, hogy a közös családi ház kertjének másik részébe, a nagymama udvarába átmenjenek a gyermekek. Hadd sírjon az öregasszony utánuk... Csend, majd halkán, tűnődve megszólal egy másik asszony, és a következőket mondja: „Szegény lány voltam, és a nagynémem nevelt. Lehet, hogy ezért, lehet, hogy nem, de más véleményen vagyok. Engem az anyósom kizozott és gyötört, mert haragudott, hogy a fia szegény létemre elvett. (Ők gazdag bolgárkertészek voltak.) Az anyósom úgy tartott a háznál, mint cselédet. Én belenyugodtam, úgy hittem, nem tehetek más. De mikor egy eltűnt ezüstkanalat keresett rajtam, megmondtam neki, szegény vagyok, de tolvaj nem. Ne szóljon többet hozzám. Őt évig voltunk naponta egy konyhában anélkül, hogy szólnak volna egymáshoz. De azért a gyerek az más. Őt nem tiltottam a nagymamájától. Pedig nehéz volt. A szeretet az más, a nagyszülőnek is jár a gyengédség, bár olyankor én magamra maradtam. De ha a kislányt eltiltom, őt rövidíttem meg. A gyerekekre ilyenek nem tartoznak. Amit egy nagyszülő ad, az mind plusz, azt nem kritizálni kell, hanem a maga természetességében elfogadni, mint a levegőt meg a napot.“ Hosszú csend követte az asszony halk, határozott szavait. És érezni lehetett, ahogy a feléje áradó rokonszenvtől átmelegszik a levegő. Mindannyiunkban kialakult egy kép a házzal rendelkező bolgár asszonyról, a kedves kis Krisztináról. De a konkrét képen túl erő is árad ebből a történetből, a kivételes türelem, a belátás, egy büszke és okos asszony nevelési türelme. És az eredmény? Krisztina ma 17 éves. Matematikából ugyan kegyelemkertes, de a szerb táncgyűttes lelke. És egy most bontakozó párkapcsolatba a másik iránti figyelmet, megértést és a kicsi gyermekekhez való végtelen türelmet viszi hozományul.

J.-né a serdülő gyermekekkel való bánásmód szakértőjeként szólal meg. Teheti, hiszen nagylányával alig van problémája. De megszólal H.-né is, aki tavaly ilyenkor zaklatottan ült közöttünk. Nagyon nehezen nyugodott bele, hogy 16 éves lánya udvarlójával este későn végződő beat-koncertre jár, sokszor megleste, próbált a fiú ellen uszítani. Egy alkalommal a lány felindulásában egy üveggel felé sújtott — ő dühében feljelentette a rendőrségen. Nos, most ez az anya egy másik asszony hasonló panaszára a következőket mondja: „Nagyon meg tudom érteni magát, de nincs más mód, magának kell változnia. Meg kell értenie, hogy a lánya már felnőtt, és nem szólhat bele a dolgaiba. Mi már ezen túl vagyunk. Az ember sokat sír, mérgeződik, de változik is. A lányom ma már hétvégeken gyakran hazajön (tavaly ilyenkor állami gondozásba ment, saját kérésére), a fiúnál alszik, és aztán vasárnap otthon van. Most már tudjuk értékelni egymást, nem a rosszat keressük a másikban!“

Egy asszonynak, akit gyermekének hisztériás rohama hozott ambulanciánkra, a többi szülő segít megfejteni a panasz okait. Kiderült ugyanis, hogy a kórházi kivizsgálás alatt a gyermek tünetmentes volt. Nyilvánvaló volt tehát, hogy az otthoni körülményekben kell a hisztéria okát keresni. Mikor az anya megjelent a csoportban, én még kerestem a kiindulópontot, mikor a csoport gyakorlati tagjai már ráéreztek. A családban két gyerek van, a kisebbel semmi baj. „Kire hasonlít a kicsi?“ — kérdezi a csoport egyik férfi tagja. „Rám!“ — így a válasz. — S még meg is toldja az asszony az információt: „A nagy pont olyan, mint a férjem.“ És már fényképeket szed elő, s már izgatottan vádolja a gyermeket a csoport nem kis megdöbbenésére. „Első perctől utált engem a nagyobbik, nem fogadta el a mellem, sírt, ha tisztába tettem...“ Mikor keservesen panaszkodott elromlott házasságára, valaki megkérdezte: „Miért szült másodszor, ha látta, hogy nem mennek jól a dolgok?“ „Mert magamnak is akartam egy gyereket. A nagyot a férjem erőszakolta rám. Azt mondta, megöl, ha orvoshoz megyek.“ Íme, a laikus csoport, amely úgy

jött össze, hogy minden tagjának nevelési gondjai voltak, s legtöbbször ma is vannak — felfejtette egy gyerek súlyos tüneteinek okát. Szakértő se jobban.

A szülőcsoport másfél éves történetét folyamatosan vezetett „magnó-jegyző-könyvek” őrzik. A tagok nem idegenkednek a magnótól, mint ahogy egymás előtt is vallanak kényesnek tartott családi ügyeikről. És szívesen járnak hétről hétre a csoportba. Akkor is, ha a gyermekük már tünetmentes. Mi lehet e ragaszkodás titka? Teljesen kielégítő feleletet a kérdésre nem tudunk még adni. A csoport történetének, működésének, hatásának tapasztalatai nagyrészt feldolgozatlanok még. Valami azért már tudható. A szülőcsoport nem új dolog: Nyugaton, a skandináv államokban meglehetősen elterjedt gyermekpszichiátriai forma. A pszichiátriában is terjed a csoporttechnika. Kísérletünk ezektől is, azoktól is különbözik. Nálunk a szakember (a csoport pszichológusa és szociológusa) laikusként viselkedik, és a tagok, a szülők kísérik meg magukra vállalni a szakértő szerepkörét. S mert nevelési problémáik gondolkodásra kényszerítették őket, nyitottabbá váltak a hasonló gondokkal küszködő szülőtársaik tapasztalatai iránt. A gyerekeik ügye kiemelkedett a mindennapok spontán viszonyai közül, és a párhuzamosságok, a hasonlóságok, az általánosítható tapasztalatok szférájába kerültek. Szakemberei lettek a gyermekpszichológusainak? Bizonyára nem, de a gyermekkel való foglalkozás kultúrájában nagyot léptek előre. És hasznos, okos, akár szakszerűnek is minősíthető tanácsot képesek adni egymásnak.

A csoportot vezető szakemberek szerepváltásáról, „laikus” szerepköréről kell még szólanom. A sérült lelkű gyermekekkel való foglalkozás éveit során egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy — az esetek többségében — a szülővel szorosan együttműködve, vele, sőt „általa” kell gyógyítani a gyermeket. Meg kell nyernem őket, szövetségeseikké kell lennünk. De a hagyományos szereposztás: a tanácskérő és a tanácsadó szerepe elválaszt, sőt ellentéteket szül. Mikor a szülők a gyermek megátalkodottságáról, rossz iskolai eredményeiről beszélnek, egyenesen kiosztják rám a gyermek, az ő gyermekük védőjének szerepét. De mikor valamit tanácsolok, vagy valamire rá akarom vezetni őket — rendszerint ellenállnak. Ez a reagálás — a tanácsadó szakember és a tanácsra váró szülő közötti beszélgetés során — szinte törvényszerű. A csoportban a szerepeknek ez a polaritása csökken, hiszen többen vagyunk. És törekszünk is arra, hogy minél inkább eltűnjék. Magam is anya vagyok. S szülőszerepem korántsem konfliktusmentes. Saját gondjaim, problémáim is — alkalmanként — szóhoz jutnak a csoportban. Öszinteségem — minden egyéb feltételezést cáfolva — nemhogy csökkentené, de éppenséggel növeli szakmai hitelemet. Mi a szülőcsoportban — más szisztémájú csoportokkal ellentétben — *nem* értelmезünk, Elbeszélgetünk, tanácsot adunk, és tanácsot kapunk.

Gondos Anna

Cseh Gusztáv: Autósztráda